

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2022

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

A.Shernazarov, X.Jamolova	
“BOBURNOMA”ning forscha misralari	91
S.Halimov	
E.A.Poning hikoyalarida ijtimoiy davr va falsafiy mushohadakorlik dialektikasi	95
	TILSHUNOSLIK
Z.Akbarova, M.Buvajonova	
Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun elektron o'quv lug'atlarini yaratishning zarurati xususida.....	100
G.Davlyatova	
Ritorikani (notiqlik) nutq san'ati sifatida o'rganish.....	103
B.To'rayeva	
Xronotop poetikasining o'ziga xos xususiyatlari	107
Z.Alimova, S.Gafurova	
“SADOI TURKISTON” gazetasi va undagi bir maqola xususida	114
G.Raximova	
Ingliz reduplikativ elementlarning funksional semantikasiga oid lingvistik qarashlar	120
J.Ibragimov	
Jahon tilshunosligida <i>collocation</i> atamasi va uning tadqiqi	123
N.Xasanboyeva	
Zamonaviy fransuz tilida so'roq gaplar semantikasi va funksional xususiyatlari	127
D.Ganiyeva, D.Ismoilova	
Struktur tilshunoslikning nazariy asoslari	130
M.Qurbonova	
O'zbek tilshunosligida okkazonal birliklar tadqiqi	134
L.Masharipova	
Til va madaniyat	139
Sh.Jumaqulova	
O'zbek tilida “xursandchilik” etimonlari qo'llanilgan frazeologik birliklar ifodalanishi	144
X.Maripova	
Nemis tilidagi harbiy frazeologik birliklarining sotsiopragmatik xususiyatlari	147
A.Mattiyev	
Ravish tasnifiga doir yondashuvlar	151
A.Yuldashev	
So'z ma'nosi xususida.....	154
D.Gaziyeva	
Funksional va stilistik jihatdan media tili	159
U.Yokubbayeva	
“Yangi O'zbekiston strategiyasi” kitobida qo'llangan “yashil” leksemasining semantik takomili	164
N.Umarova, M.Abdulimova	
Alisher Navoiy she'riyatida o'xshatish qurilmalari	170
	MATEMATIKA
A.Xasanov, I.Jalilov	
$F_{0;3;3}^{2;2;2} [x, y]$ gipergeometrik funksiya uchun integral ko'rinishlar va bu funksiyaning qanoatlantiruvchi gipergeometrik tipdagi differensial tenglamalar sistemasi	173
D.Usmonov, A.Urinov	
Soha chegarasining barcha qismida buziladigan to'rtinchi tartibli tenglama uchun chegaraviy masalalar	185
	FIZIKA – TEXNIKA
M.Maxmudova, Sh.Shuxratov	
Frezer stanoklarida metallarga ishlov berish texnologiyalari va uning innovatsion usulda o'qitilishi.....	193

INGLIZ REDUPLIKATIV ELEMENTLARNING FUNKSIONAL SEMANTIKASIGA OID LINGVISTIK QARASHLAR

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СООБРАЖЕНИЯ О ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ СЕМАНТИКЕ АНГЛИЙСКИХ РЕДУПЛИКАТИВНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ

LINGUISTIC CONSIDERATIONS ON THE FUNCTIONAL SEMANTICS OF ENGLISH REDUPLICATIVE ELEMENTS

Raximova Go'zal Yuldashovna¹

¹Raximova Go'zal Yuldashovna

– Urganch davlat universiteti, Tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrası dotsenti

Annotatsiya

Ushbu maqola ingliz tilidagi mavjud reduplikativ elementlarning etimologik, funksional, semantik, kognitiv va qiyosiy tahlili aks etgan lingvistik nazariyalarga oid bo'lib, bu birliklarning tilda qo'llanilish maqsad va vazifalarining tadqiqi amalga oshirilgan. Ingliz tilidagi reduplikativ elementlarning lingvistikaning turli sohalaridagi tadqiqi mavjudligi ko'rsatib berilgan.

Аннотация

В данной статье речь идет о лингвистических теориях, отражающих этимологический, функциональный, семантический, когнитивный и сравнительный анализ существующих редупликативных элементов в английском языке. Показано наличие редупликативных элементов в английском языке в различных областях языкознания.

Abstract

This article is about the linguistic theories that reflect the etymological, functional, semantic, cognitive and comparative analysis of the existing reduplicative elements in the English language. The presence of reduplicative elements in the English language in various fields of linguistics is shown.

Kalit so'zlar: reduplikatsiya, reduplikatsiya usuli, reduplikativ so'z, fonologik turtki, kross-lingvistik reduplikatsiya.

Ключевые слова: редупликация, способ редупликации, редупликативное слово, фонологический импульс, междзыязыковая редупликация

Key words: reduplication, method of reduplication, reduplicative word, phonological impulse, cross-linguistic reduplication.

KIRISH. Reduplikatsiya – bu ko'plab tillarga xos bo'lgan va barcha til sathlarida kuzatiladigan lisoniy hodisa.

Reduplikatsiya muammosiga oid dastlabki tadqiqotlar sirasida nemis tilshunosi Avgust Fridrix Pottning tadqiqoti, shuningdek, Vilgelm Vundt, X.Xirt, E.Sepir, O.Yespersen, E.Ekhardt, A.M.Boll, L.Blumfeld, Ye.Nayda, G.Marchand, D.E.Bolinger, I.R.Galperin, I.V.Arnold, N.Tan, N.A.Shexman va boshqalarning ilmiy ishlarini qayd etish mumkin.

Ba'zi tilshunoslar reduplikativlarning ingliz tilida nisbatan yangi element ekanligiga qo'shiladilar. Jumladan, Minkova fikriga ko'ra, "saqlanib qolgan eski ingliz hujjatlarida takroriy so'zlar juda kam uchraydi" [1,83]. Benczes gipotezasiga ko'ra, bu hodisaning sababi juda oddiy-kundalik nutqning deyarli hech qanday yozma dalili yo'q va ko'pchilik yozuvlar rasmiy xarakterga ega, bu esa takroriy ishlatishni istisno qiladi (2,299). Reduplikativlarning eng qadimgi misollari orasida ha-ha (OED c. 1000) or cuckoo/cuccu (MED c.1300) kabi to'liq takrorlangan onomatopoeik iboralar ustunlik qiladi. Bu misollarga handy-dandy (qo'llar bilan jumboq hiylasi) yoki trolly-lolly (qo'shiq) kiradi. Biroq, reduplikativlarning har uch turi - to'liq takrorlangan iboralar, ablaut reduplikativlar va undoshlar almashinuvi bo'lgan reduplikativlar ingliz tilida XV -XVI asrlarda to'liq shakllangan. Xladki o'zi to'plagan lug'at ma'lumotlari asosida jadval tuzdi [3,111]. Uning ma'lumotlari takrorlangan inqilobni tasdiqlaydi. Bu jadval, shuningdek, takroriy takrorlanishlar tarixini miqdoriy tahlil qilish mumkinligini ko'rsatadi. XVI asrda fan va texnika olamida yangi davrga qadam qo'yilishi natijasida til sohasida ham ko'pgina o'zgarishlar sezila boshladi. Va reduplikativlar sonining ko'payishi ingliz tili evolyusiyasi va umuman tarixiy fon bilan bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan bir nechta fonologik qonuniyatlarning qabul qilinishi natijasida yuzaga kelgan bo'lishi mumkin. Benczes shu yerda gipotezaning keyingi qismiga qo'shiladi va tilning kamroq rasmiy variantlari yozma shaklga kirganda, qofiyali birikmalar va boshqa turdagi takrorlanishlar soni ko'payganligini aytadi [2,299]. Shunday qilib, takrorlanishlarning kengayishi Chaucer davrida (XIV asr oxiri), Elizavetta davrida (XVI asr) va XIX asrda romantik harakatning kuchayishi bilan kuzatilishi mumkin edi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Hozirgi vaqtda ona tilida so'zlashuvchilar tomonidan qabul qilingan va yangidan paydo bo'lgan reduplikativlar yoki reduplikativlarning hozirgi holatini qamrab oladigan etimologiyaga asoslangan birorta ham tadqiqot yo'q. Bealning fikricha, taxminan 70 -yillardan boshlab mazmunli kombinatsiyalar yaratilishi o'sdi, mazmunga ega bo'lmaganlari esa kamayib ketdi [4,139]. Benczes esa ma'nosiz so'zlarning kamayishi ahamiyatsiz ekanligini ta'kidlaydi, lekin ma'noga ega bo'lmagan va mazmunli kombinatsiyalarni taqsimlashda farq borligini aytib o'tadi (2,299). Shuningdek, davr taqozosi bilan hosil bo'lgan ismlar hozirgi kunda ko'proq uchraydi. Masalan: Bearum Scarum (Viktoriya Parker va Emili Bolamning bolalar kitobi), kompaniya nomlari (Banana Cabana - Janubiy Karolinadagi restoran kabi) yoki o'yinchoqlar va mahsulot nomlari keltirilgan misollarni qo'shadi (Hubba Bubba kabi). Bunga yana ko'plab misollar keltirish mumkin: Lana Banana ("American Horror Story" seriali qahramonining taxallusi), Hannah Montana ("Disney Channel" seriali qahramonining ismi). Ko'p takroriy takrorlovchilarni o'tmishga nisbatan ancha chuqurroq kuzatish mumkin bo'lsada, aksariyat hollarda, bu so'zlar birinchi qayerda ishlatilganligini taxmin qilish mumkin emas. Bir nechta istisnolar mavjud, masalan, shoshma-shosharlik (hurly-burly) birinchi marta "Makbet"da Uilyam Shekspir tomonidan ishlatilgan:

When the hurly burly's done, When the battle's lost and won..."

(*Macbeth, Act I Scene I*)

Shekspirning "All's well that ends well" spektaklida reduplikat yana bir marta takrorlanadi:

„Ay, that would be known. To the wars, my boy, to the wars! He wears his honor in a box
unseen,

That hugs his kicky-wicky here at home..."

"Eh, bunday bo'lishi ma'lum edi. Urushlarga, bolam, urushlarga! U o'z sharafiga ko'rinmas qutida asramoqda, xuddiki sha'nu-obro'sini uyda quchoqlab o'tirgani ... "

Benczes reduplikativlarda qofiyaning ko'pchiligi xalq etimologiyasidan kelib chiqqan, deb hisoblaydi [2, 299]. Xalq etimologiyasining maqsadi - so'zni so'zlashuvchi uchun mavjud bo'lgan so'zlarga yoki so'z shakliga moslashtirishni amalga oshirishdan boshlangan. Bu etimologik usul reduplikativning semantikasi bilan chambarchas bog'liq. Zurav tajovuzkor takrorlash "aggressive reduplication" atamasini taqdim etadi va u, agar so'zni ma'ruzachi to'g'ri tushuntirib bera olmasa, u so'zlarni qayta ishlash mavzusini taklif qiladi [5,395]. Shundan 305 so'z qofiyali birikma va 252 so'z ablaut reduplikatsiyaga misol bo'la oladi [3]. To'liq takrorlangan holatlar bu ishga kirmagan. Mazkur ishda 5 ta toifaga bo'linadigan takroriy takrorlovchilarning hisob -kitoblari, 5368 ta ma'lumotlarning yangilanishi uchraydi. So'zlar hozirgi ingliz tilida faol bo'lishi mumkin ekanligi shubhali bo'lsa-da, bu keng ko'lamli to'plam avvalgi gipotezalarni tasdiqlash kabi qimmatli materiallarni taqdim etadi.

Xladki oldingi fonologik tadqiqotlar natijalarini tasdiqlaydi [3] unli tovushlarning ablaut reduplikativlarga o'tish davrida ular ablaut birikmalar ro'yxatidagi so'zlarning 89 foizini tashkil qiladi. Xladki tadqiqotining yana bir muhim qismi - bu har xil lug'atlarda takrorlanishlarning paydo bo'lishini taqqoslashdan iboratdir. Tadqiqotning maqsadi Kembrij xalqaro lug'atiga ko'ra eng ko'p takrorlanadigan so'zlar ro'yxatini tuzish va natijada boshqalari bilan taqqoslashni o'z ichiga oladi.

Kross-lingvistik reduplikatsiyani o'rganishga bag'ishlangan eng yirik monografiya Sharon Inkelas va Cheril Zollga tegishli bo'lib, "Morfologiyada takrorlanish - ikki baravar ko'paytirish" deb ataladi, u keng ma'noda takrorlanishning ilmiy izohini beradi. Masalan, fro-yo (muzlatilgan qatiq), slo-mo) (slow motion) (sekin harakat, hi-fi (high fidelity) (yuqori aniqlik) yoki sci-fi scientific fantastic (ilmiy fantastika) kabi inglizcha taxalluslarning takrorlanishidan tashqari ikki tomonlama o'zgartirishni ta'kidlaydi. Fonologik jihatdan bu birikmalar haqiqiy replikativlarga o'xshab ko'rinishi mumkin bo'lsa-da, ular takrorlashdan emas, balki ikkita yonma-yon kelgan so'zlarning har birini boshlang'ich bo'g'in o'lchov birliklariga qisqartirish shaklidan kelib chiqadi [6,133]. Mualliflar takrorlashning morfologiyasini chuqur o'rganishdan tashqari, 100 dan ortiq tillarda bunga misollarni keltirib o'tadilar.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ingliz tilida kamdan kam uchraydigan, lekin slavyan tillarida nisbatan keng tarqalgan takrorlash toifasi - bu sehr va joziba va diniy undovlar va qarg'ishlar. Qayta takrorlashni izohlash uchun turli xil tasniflash tizimlari mavjud bo'lib, ular fonologik va leksikologik xususiyatlariga yoki nutqda ishlatilishiga asoslangan.

Ryeduplikatsiya hodisasini o'zbek va ingliz tillarining hozirgi rivojlanish bosqichida faol lingvistik jarayonlardan biri deb hisoblash mumkin. Reduplikatsiya usuli bilan yasalgan turli so'z turkumlariga oid so'zlarning tarqalganlik darajasi turlicha: o'zbek tilida ko'proq, ingliz tilida biroz kamroq. Zamonaviy lingvistik nazariyalar, bir tomondan, tilni insonning boshqa bilim mexanizmlari tizimiga kognitiv singdirish istagi bilan tavsiflanadi, shu tufayli bu universal til turli tillarni taqqoslash (va taqqoslash imkoniyati) uchun tabiiy asosga aylanadi; boshqa tomondan, inson va tildan tashqari voqelik o'rtasidagi tilning "vositachilik" funksiyasini ochib berish va tilning o'zi voqelikni o'zlashtirishning lisoniy uslublarini ko'rsatish, shu bilan birga, ushbu reallik konseptualizatsiya vositasi bo'lgani uchun va, haqiqatan, dunyoning sodda (lisoniy) ko'rinishining mujassamlashishi hamdir, bular inson tomonidan haqiqatni idrok etishda o'z izini qoldiradi, ya'ni "til prizmasi orqali" idrok etish hisoblanadi [7].

Reduplikatsiya so'z hosil qilish usuli sifatida ikkala taqqoslanayotgan tillar tizimiga birday xos.

O'zbek va ingliz tillarida mos keladigan reduplikatsiya ichki til modellari tillararo umumiy modellarning epik motivli ichki til invariantlari sifatida qaraladi, ular rasmiy taqqoslash metatili vazifasini bajaradi.

Reduplikativ so'zlar bilan ifodalanadigan semantik o'xshashlik umumiy kategorial ma'no mavjudligi bilan aks etadi.

Tadqiqot davomida takror so'zlarning 3 xil shakli ko'rsatildi.

XULOSA

Reduplikativ so'zlardan foydalanish reduplikatlarning asosiy xususiyati tufayli ko'proq badiiy, publitsistik va so'zlashuv uslubiga xos: ular nafaqat so'z ma'nosini, balki so'zlovchining nutq mavzusi va atrofdagi harakatga munosabati, hissiyotlarini ham ifodalaydi. Biz ilmiy adabiyotlarda reduplikatsiyalangan so'zlar qo'llanilganini topmadik, chunki barcha atamalar lisoniy tabiatiga ko'ra ekspressiv va uslubiy bo'yoqdorlikdan xoli. Hozirgi vaqtda ko'plab tilshunoslarning sa'y-harakatlari reduplikatsiyaning universal xususiyatlarini, uning turli tuzilishdagi tillarga xos tipik ko'rinishini izchil ko'rib chiqishga va ularni qo'llashda kuzatilgan allomorfizmni izohlashga urinishga qaratilgan.

Tilshunoslik taraqqiyoti jarayonida lisoniy birliklarning nominativ maqomi turlicha ko'rib chiqilgan. Struktural yondashuvning xususiyatlaridan biri bo'lmish tilni "avtonomizatsiyalashtirish" deb tan olish kerak: til insonga nisbatan ham, ekstralingvistik borliq bilan bog'liq holda ham ozmi-ko'pmi o'zini – o'zi ta'minlaydigan mexanizm sifatida qaralib keldi. Asosiy e'tibor til tizimining tuzilishi va ishlashining ichki, immanent qoidalari va qonuniyatlariga qaratildi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi reduplikatsiyalarning qiyosiy tahliliga bag'ishlangan tadqiqot natijalariga ko'ra, reduplikatsiyalangan so'zlarning asosiy maqsadi hissiyotni ifodalashdan iborat ekanligi aniqlandi. Badiiy matndagi barcha so'zlar ifodalaydigan estetik vazifadan tashqari ushbu usulda nominativ, kommunikativ va ta'sir funksiyalari ham foydalaniladi. OAV va og'zaki nutqdan misollar, shuningdek, folklor tili reduplikatsiya yordamida kinoya, ishonchsizlik, yengil shubha va hokazolar ifodalanishini ko'rsatdi, shuning uchun ushbu usulning funksiyalari ta'sir etish va estetik funksiya hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Minkova, Donka. "The Cambridge History of the English Language: Vol. III—1476 to 1776." *Journal of English Linguistics* 29.1 (2001)
2. Benczes, Réka. "Just a load of hibber-gibber? Making sense of English rhyming compounds." *Australian Journal of Linguistics* 32.3 (2012)
3. Hladki, Janice. "Power and struggle in educational research: interrogating the "unity" in "community"." *Canadian Woman Studies* (1998).
4. Joan Beal. 1991. Toy boys and lager louts: Motivation by linguistic form. In *Language usage and description: Studies presented to NE Osselton on the occasion of his retirement*. pages.
5. Zuraw, Kie. "Aggressive reduplication." *Phonology* 19.3 (2002).
6. Inkelas, Sharon, and Cheryl Zoll. "Is grammar dependence real? A comparison between cophological and indexed constraint approaches to morphologically conditioned phonology." (2007).
7. Апресян Ю.Д. Избранные труды в 2-х тт. –М., 1995.